

УДК 338.02

**Пилипенко С.М.***кандидат економічних наук, доцент,**доцент кафедри економіки**та оцінки майна підприємств**Харківського національного економічного університету**імені Семена Кузнеця***УПРАВЛІННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИМИ АКТИВАМИ:  
ПРОБЛЕМИ ТА ОСНОВНІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ****MANAGEMENT OF NON-MATERIAL ASSETS:  
PROBLEMS AND MAIN WAYS OF THEIR SOLVING****АНОТАЦІЯ**

У статті досліджено роль нематеріальних активів для забезпечення функціонування та розвитку підприємств. Обґрунтовано необхідність здійснення управління нематеріальними активами та виділено основні етапи процесу управління нематеріальними активами. Визначено методи оцінки нематеріальних активів та методи визначення створеної вартості.

**Ключові слова:** активи підприємства, нематеріальні активи, управління нематеріальними активами, методи оцінки активів.

**АННОТАЦИЯ**

В статье изучена роль нематериальных активов для обеспечения функционирования и развития предприятий. Обоснована необходимость осуществления управления нематериальными активами. Выделены основные этапы процесса управления нематериальными активами. Определены методы оценки нематериальных активов и методы определения вновь созданной стоимости.

**Ключевые слова:** активы предприятия, нематериальные активы, управление нематериальными активами, методы оценки активов.

**ANNOTATION**

The role of intangible assets for the operation and development of the enterprises is studied. The necessity of management of intangible assets is justified. The main stages of the intangible assets management are obtained. The methods of intangible assets evaluating and newly created value determining are defined.

**Keywords:** enterprise assets, intangible assets, intangible assets management, asset valuation methods.

**Постановка проблеми.** Функціонування і розвиток суб'єктів господарювання за сучасних обставин значною мірою визначається наявністю активів підприємства як важливішої категорії обліково-аналітичного процесу. Саме вони виступають матеріальною базою здійснення господарських операцій та дозволяють оцінити умови діяльності підприємства. Особливої актуальності в системі теоретичних засад формування і використання активів підприємств набуває об'єктивність їх оцінки та визначення шляхів удосконалення управління розвитком оцінки активів. При цьому необхідний системний підхід, який буде включати низку питань, пов'язаних з оцінкою активів та з організацією її проведення. Системний підхід дозволяє повністю враховувати інтереси власників, задовольняти потреби користувачів облікової інформації.

Необхідно забезпечити поєднання досвіду зарубіжної облікової практики оцінки активів

з урахуванням особливостей розвитку вітчизняної обліково-аналітичної теорії й практики. При цьому вважаємо, що особливу увагу слід приділити проблемі управління нематеріальними активами та знаннями господарюючих суб'єктів, що забезпечують стабільне функціонування підприємств. В умовах інноваційної економіки зростає роль нематеріальних активів у процесі створення вартості підприємства, але спостерігається недостатня вивченість особливостей управління ними. Управління нематеріальними активами це складний процес, який потребує проведення їх оцінки, структурування, розробки стратегії розвитку та ін.

Проблема полягає в тому, що відсутні єдині рекомендації та підходи, які сприяли б ефективному управлінню розвитком нематеріальних активів для підвищення результативності діяльності підприємств, випуску конкурентоспроможної продукції, завоюванню нових ринків, створенню нових брендів. Саме науково-теоретична і практична значущість цих проблем зумовили вибір теми та цільову спрямованість дослідження, визначили її мету та головні завдання.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання розвитку управління нематеріальними активами, методики та організації оцінки активів розглянуто в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: О.С. Бородин, Ф.Ф. Бутенця, С.Ф. Голова, З.В. Задорожного, Я.К. Крупки, М.В. Кужельного, В.О. Ластовицького, Н.М. Малюги, В.Г. Швеця, Х. Андерсона, Б. Волькштейна, Т. Карліна, Т. Стюарта, Дж. Фрідмана, Е. Хендрікса. Т. Шульца та ін. Проте ще залишається чимало невирішених питань, пов'язаних із визначенням, використанням, оцінкою та управлінням активами в діяльності підприємств, які потребують ретельного дослідження і розробки пропозицій для практичної діяльності.

**Мета статті** полягає у розвитку теоретико-методологічних положень щодо управління нематеріальними активами підприємств та визначенні шляхів його удосконалення. Відповідно до цільової спрямованості, у статті передбачається рішення таких задач, як уза-

гальнення і систематизація теоретичних положень щодо економічної категорії «активи підприємства», у тому числі категорії «нематеріальні активи»; дослідження основних напрямів покращання якості управління активами для нейтралізації тих факторів, що негативно впливають на стан забезпеченості підприємства активами; визначення шляхів подальшого вдосконалення управління активами підприємства і розробка відповідних пропозицій.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Активи підприємства являють собою ресурси, які перебувають у розпорядженні підприємства і використання яких веде до збільшення економічних вигод у майбутньому. До них відносять усі існуючі матеріальні цінності, нематеріальні активи та кошти, що належать підприємству на певну дату. У науковій літературі активи підприємства як об'єкт управління представлені з різних точок зору:

– по-перше, активи являють собою економічні ресурси, які необхідні для здійснення господарської діяльності відповідно до місії і стратегії економічного розвитку підприємства та особливостей виробництва. Вони представлені у формі сукупних майнових цінностей, що характеризують основу його економічного потенціалу. Тому як носії економічних характеристик активи виступають об'єктом економічного управління підприємством;

– по-друге, активи є майновими цінностями підприємства, вони формуються за рахунок інвестованого в них капіталу, таким чином, вкладений капітал матеріалізується у формі активів підприємства, що дозволяє йому включитися в економічний процес;

– по-третє, активи мають вартість, яку можна виміряти. Вартість активів визначається сумою витрат на їх створення, періодом вико-

ристання, відповідністю цілям господарювання, кон'юнктурою ринку засобів і предметів праці;

– по-четверте, до активів відносяться тільки ті економічні ресурси, які повністю контролюються підприємством та генерують його дохід. Здатність активів генерувати дохід можлива лише в умовах ефективного їх використання, тому формування таких умов представляє одне з найважливіших завдань управління активами.

Для забезпечення ефективного функціонування підприємства все більшого значення набувають нематеріальні активи, саме вони виступають формою реалізації знань та дозволяють підприємству не тільки ефективно функціонувати, а й розвиватися. Нематеріальні активи є специфічним об'єктом управління, завдяки якому на підприємстві створюються умови, необхідні для забезпечення і підвищення ефективності діяльності.

При дослідженні природи нематеріальних активів важливим є вивчення поглядів окремих науковців на сутність даної категорії (табл. 1).

У результаті проведеного аналізу можна визначити, що нематеріальні активи характеризують: відмінність об'єктів за природою виникнення та сферами використання, відсутність матеріальної форми існування; використання активів протягом тривалого часу та складність оцінки та визначення терміну корисного використання; реальну участь у фінансово-економічних процесах; високий ступень невизначеності розмірів майбутнього прибутку від їх використання; суттєву роль в інноваційних процесах. Таким чином, сутність нематеріальних активів доцільно розглядати як сукупність усіх наявних у підприємства прав на різні види власності, які мають певну цінність для суб'єкта господарювання і забезпечують йому можливість отримання вигоди чи доходу.

Таблиця 1

## Погляди науковців на трактування поняття «нематеріальні активи»

Автори	Сутність нематеріальних активів
Т.В. Польова [10]	Нематеріальні активи – це законодавчо визнані необоротні активи підприємства у вигляді різних прав, що мають цільове призначення, реальну вартість та здатні приносити їх власникам прибуток або іншу користь.
Б.З. Мільнер [8]	Нематеріальні активи – це специфічні активи, які характеризують відсутність форми, довгостроковість використання, здатність приносити дохід.
Н.М. Бразілій [1]	Нематеріальні активи є одним із видів ресурсів підприємства, які являють собою різні права і привілеї, у тому числі отримані за рахунок інтелектуальної діяльності, об'єкти інтелектуальної власності, що дають можливість здійснювати підприємницьку діяльність з метою одержання додаткових економічних вигід порівняно з конкурентами.
І.І. Криштопа [6]	Немонетарний актив – це актив, що не має матеріальної форми, як ресурс підприємства, контрольований їм у результаті минулих подій, що має матеріальний носій, підтверджений майновими правами, використання якого приведе до одержання очікуваних економічних вигід у майбутньому, може бути ідентифікований, достовірно оцінений і використовувється протягом 12 місяців у різних видах діяльності суб'єкта господарювання.
І.М. Лепетан	Вартісно виражені нематеріальні активи – це об'єкти права власності, які є частиною інтелектуального капіталу підприємства, що створені самостійно або залучені зі сторони та здатні приносити економічну вигоду.
А.М. Ревва [11]	Довгострокові активи, не пов'язані з будь-яким відчутним матеріальним об'єктом, що відповідає таким ознакам, як ідентифікованість; негрошова, нефізична сутність; можливість використання в господарській діяльності.
І.В. Стояненко [12]	Нематеріальні активи – це складова майнового потенціалу підприємства, яка представляє кінцевий результат творчої праці чи певне право економічного суб'єкта.

У сучасних умовах господарювання, при практично необмеженому доступі до світових матеріальних і фінансових ресурсів саме наявність нематеріальних активів визначає конкурентні переваги окремих підприємств. Вони на відміну від матеріальних активів є унікальними, що викликає значний інтерес до них і потребує їхньої класифікації, яка дає змогу визначити ті види нематеріальних активів, які забезпечують ефективність управління підприємством. Існуюча на сьогодні класифікація нематеріальних активів включає більш 20 класифікаційних ознак, що представлені в роботах І.В. Стояненко, А.М. Ревви, Т.В. Польової, І.І. Криштопа та ін., які слід урахувати при розгляді даної економічної категорії та підвищенні ефективності управління нематеріальними активами. Найбільш розповсюджені ознаки для класифікації нематеріальних активів приведено в табл. 2.

Останнім часом у результаті посилення ділової конкуренції та впровадження нових інформаційних технологій спостерігається поява нових нематеріальних активів. Традиційно до нематеріальних активів відносять активи немонетарного характеру, які можуть бути ідентифіковані та утримуються підприємством з метою тривалого використання для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи надання в оренду тощо. Таким чином, до нематеріальних активів належать: ліцензії, авторські права, патенти, торгові марки, гудвіл, інтелектуальний капітал, запаси знань, ділова репутація тощо. Усе частіше до складу нематеріальних активів включають організаційні знання, організаційні здібності, інтелектуальні ресурси та ін.

Таблиця 2

**Класифікація нематеріальних активів**

Класифікаційна ознака	Види нематеріальних активів за ознаками
За предметним змістом	Технологічні, управлінські, професійні, маркетингові
За об'єктом	Винахід, товарний знак, ноу-хау
За формою правової охорони	Захищені авторським правом, захищені патентним правом, не захищені охоронними документами
По відокремленню від підприємства або індивідуума	Невіддільні від підприємства, невіддільні від індивідуума, віддільні від підприємства
За обсягом витрат	Вимагають великих вкладень. Вимагають мінімальних витрат, не потребують додаткових витрат
За джерелом виникнення	Створені на підприємстві, придбані ззовні
За сферою застосування	Для внутрішнього застосування, для тимчасового надання іншим, для продажу
За характером діяльності, що призвела до появи нематеріального активу	Науковий результат, винахідницька робота, проектно-конструкторська робота, програмний продукт та ін.

Це пов'язано з тим, що найголовнішим ресурсом, який надає визначальні конкурентні переваги, стають виробничі та управлінські знання. Серед нематеріальних активів на основі знання виділяють: по-перше, основні нематеріальні активи – той мінімум, який дозволяє займатися певним бізнесом, але не забезпечує конкурентної переваги перед тими підприємствами, які тільки увійшли в галузь; по-друге, це знання, що забезпечують успіх та формують конкурентний потенціал підприємства всередині галузі, наявність таких активів дозволяє використовувати стратегію диверсифікації; по-третє, це інноваційні знання, які надають підприємству можливість бути лідером у галузі.

Слід відмітити, що нематеріальні активи стають головною складовою потенціалу вартості бізнесу в розвинутих економіках. Це пояснюється тим, що ефективність використання нематеріальних активів на підприємствах пов'язана з їх здатністю генерувати інновації в якості відтвореного ресурсу. Це потребує широкого використання інтелектуального потенціалу, творчості, сукупності знань наукових і виробничих колективів. Підвищення ефективності виробництва нової продукції повинно визначатися інноваційними якостями нематеріальних активів – технологічними, продуктовими та процесними нововведеннями. При цьому необхідно враховувати, що в країнах з розвинутою ринковою економікою має місце стійка тенденція зростання частки нематеріальних активів у структурі капіталу підприємств. А у вітчизняній практиці спостерігається недооцінка ролі нематеріальних активів як одного з перспективних продуктивних факторів. Так, інвестиції в нематеріальні активи складають приблизно 3% у загальному обсязі інвестицій, при тенденції до їх зменшення.

Щоб змінити таке положення, виникає необхідність побудови такої організаційно-економічної системи та інфраструктури виробництва, яка буде спроможна охопити процес створення, впровадження та реалізації передових знань, які будуть застосовуватись у перспективних технологіях, орієнтованих на розвиток та використання наукоємних продуктів, формування економічних і правових умов розвитку інституту інтелектуальної власності, що є основою створення інновацій та включення їх у виробничі процеси всіх секторів економіки.

Як і будь-які інші активи, нематеріальні активи стають власністю підприємства в результаті процесу їх придбання, створення, використання, обміну тощо. Головним серед шляхів набуття нематеріальних активів є саме їх створення завдяки власним зусиллям підприємства. На цей процес впливає ряд чинників, серед яких можна виділити:

– людський капітал, який формується під впливом витрат на освіту та розвиток, на виплату заробітної плати, витрат на найм та адаптацію робітників; на якість людського

капіталу впливають також вікова структура робітників, структура заробітної плати;

– внутрішню структуру, яка включає витрати на інформаційні технології, соціальну відповідальність, на якість продукції, при цьому необхідно також урахувати плинність персоналу та його стабільність, кількість ІТ-технологій;

– зовнішню структуру як сукупність витрат на маркетинг, створення та підтримку відносин з контрагентами, мережеві витрати, наявність бази клієнтів та рівень їх задоволеності, рейтинг роботодавців.

У той же час нематеріальні активи можуть приносити прибуток лише в процесі використання і тільки в поєднанні їх з засобами та предметами праці, робочою силою, саме в такому поєднанні проявляється ефект від їх використання.

Під впливом зазначених чинників знання стають фундаментальним активом підприємства, який базується на практичному досвіді фахівців. Саме завдяки знанням компанії здатні краще використовувати свої традиційні активи, комбінувати їх відповідним чином та забезпечувати більшу вигоду для споживачів. За цих умов стає важливим забезпечення ефективного управління нематеріальними активами, яке представляє собою певну послідовність етапів. Процес управління нематеріальними активами представлений у роботах багатьох науковців – І.В. Стояненко, К.С. Пошенко, В.О. Матросова та ін. Уважаємо, що в процесі управління нематеріальними активами доцільним буде виділення таких етапів: стратегічна діагностика, яка включає формування інформаційної бази щодо управління нематеріальними активами, та аналіз ефективності використання існуючих активів; оцінка вартості та структури нематеріальних активів; визначення цілей управління нематеріальними активами; розробка стратегії розвитку нематеріальних активів; розробка комплексу заходів по реалізації стратегії на основі організації відповідних бізнес-процесів з управління нематеріальними активами, розробки системи мотивації персоналу; оцінка ефективності та якості управління нематеріальними активами на основі створеної ними вартості; контроль даного процесу та коригування за результатами контролю стратегії розвитку нематеріальних активів. При цьому необхідно враховувати, що управління нематеріальними активами має циклічний характер, тому що досягнення існуючих цілей викликає необхідність визначення нових цілей та встановлення нових пріоритетів.

Важливим аспектом управління нематеріальними активами підприємства є вибір адекватних методів та аналітичних процедур для проведення їх стратегічної діагностики. За її допомогою з'являється можливість визначити стратегічні напрями діяльності, цілі, пріоритети, а також виявляти активи, що формують конкурентні переваги для підприємства, формують слабкі і сильні сторони по відношенню

до кожного ресурсу; ідентифікують стратегічний простір організації та розкривають стратегічні можливості зовнішнього середовища. На цьому етапі доцільно проводити: постійний моніторинг місця і положення підприємства на ринку в зовнішньому середовищі; визначити напрямки формування цілей та завдань удосконалення управління; передбачувати можливі кризові ситуації, пропанувати заходи щодо усунення або пом'якшення їх негативних наслідків; обґрунтовувати можливості застосування виявлених стратегічних активів для досягнення визначених цілей та стратегії підприємства.

Процес оцінки активів пов'язаний з об'єктивними складнощами: внутрішні джерела інформації часто неповні і суперечать один одному, тому система інформації може потребувати додаткової діагностики; зовнішні джерела інформації неоднозначні, має місце часта зміна законодавства в умовах хаотичності прийняття і відміни законів.

До оцінки цінності нематеріальних активів необхідно підходити інакше, ніж до оцінки активів матеріальних, тому що їх вартість полягає в доходах, які вони можуть генерувати за рахунок ефективного використання та визначаються насамперед їх відповідністю стратегічним пріоритетам компанії, а не лише обсягом коштів, які були витрачені на їх створення. Таким чином, якщо нематеріальні активи відповідають цілям та стратегії компанії, то їх цінність суттєво зростає. І, навпаки, при їх невідповідності цінність нематеріальних активів буде незрівнянно мала, незважаючи на кількість витрачених коштів. За цих умов стає необхідним застосовувати диференційований підхід до визначення справедливої оцінки нематеріальних активів з урахуванням їх сутності [9], а саме:

– по-перше, здійснюється пошук активного ринку з аналогічними нематеріальними активами, що є передумовою використання ринкового підходу до оцінки нематеріальних активів, встановлюються критерії, за якими буде проведено порівняння оцінюваного активу з аналогічним; визначаються ступінь відповідності критеріїв та масштаб допустимого відхилення;

– по-друге, відбувається пошук подібних нематеріальних активів у балансі підприємства із застосуванням відповідних корегувальних показників;

– по-третє, проводиться вибір найбільш доцільного методу оцінки нематеріальних активів на основі доходного та витратного підходів із застосуванням вагових коефіцієнтів для врахування значущості активу. Але при використанні доходного підходу дуже важко встановити ту частку доходу, яка генерується саме нематеріальними активами. Мають місце і значні обмеження в застосуванні затратного підходу, тому що витрати на створення нематеріального активу за своєю природою не відображають його справедливої оцінки. Як показує практичний досвід, для оцінки нематеріальних активів не існує уні-

версальних підходів, тому вибір методу оцінки буде залежати від конкретних умов функціонування підприємства і поставлених задач. У науковій літературі [8; 11] рекомендовані методи оцінки нематеріальних активів (табл. 3).

Таблиця 3  
Систематизація методів оцінки нематеріальних активів

Назва нематеріального активу	Метод оцінки нематеріального активу
Права користування природними ресурсами	Капіталізація зростання доходу
Права користування майном	Метод дисконтованої економії витрат
Авторські і суміжні з ними права	Метод аналізу приросту доходу
Права на промислову власність	Метод звільнення від роялті, метод переваг у прибутках
Права на засоби індивідуалізації товарів, робіт, послуг тощо	Комбінований доходний метод на основі застосування фінансових і нефінансових показників
Права на людські активи	Метод відновлюваної вартості
Права на ринкові активи	Метод відновлюваної вартості

Представлені методи оцінки є найбільш оптимальним для зазначених видів нематеріальних активів, які використовуються в господарській діяльності підприємства;

– по-четверте, до оцінки нематеріальних активів може бути застосований будь-який підхід, що дозволить забезпечити достовірність оцінки. Якщо жоден із методів не дозволяє провести достовірну оцінку вартості нематеріальних активів, необхідно використовувати інші, нетипові, методи.

Нематеріальні активи як підприємства, так і економіки в цілому є одним із ключових ресурсів для розвитку інноваційної діяльності, саме вони визначають конкурентні переваги і забезпечують виживання в умовах ринку. Тому при оцінці ефективності управління нематеріальними активами важливим є визначення вартості, яка створена нематеріальними активами. З цією метою використовують певні моделі і методи. Серед них:

– модель Сент-Онжа – метод, який дозволяє вимірювати інтелектуальний капітал по таким складовим, як людський капітал, споживчий та структурний капітал;

– модель Skandia Navigator – це метод, що відображає фінансовий, споживчий, процесний, людський, інноваційний аспекти діяльності;

– моніторинг нематеріальних активів К. Свейбі – визначає такі напрями аналізу нематеріальних активів: зовнішня структура, внутрішня структура, компетентність людей;

– метод КЕМА – метод розрахунку вартості знань і навичок працівників на основі вартості нематеріальних активів;

– the Balance Scorecard – це інструмент, який дозволяє оцінити роботу компанії на основі фінансової, клієнтської, навчальної складових та внутрішніх бізнес-процесів;

– метод Value Explorer – це метод, що дозволяє оцінити майбутні доходи компанії завдяки розкриттю потенціалу нематеріальних ресурсів;

– метод оцінки прибутку від знань – це метод, за допомогою якого розраховують минулі й майбутні доходи від знань.

Але не кожен нематеріальний актив можна оцінити у фінансовій звітності. Практика управління нематеріальними активами та їх оцінкою з позиції визначення впливу на створення вартості організації розвивається надто повільно в результаті: існуючих протиріч у нормативних актах; недостатньої кваліфікації та відсутності мотивації персоналу, який зобов'язаний надавати об'єктивні відомості про вартість компанії; навмисного заниження вартості підприємства; нерозуміння природи активів і факторів, які впливають на їх вартість; незалежності вартості нематеріальних активів від якості управління тощо. Тому для подолання зазначених недоліків рекомендується: застосовувати податкові пільги і штрафи у разі відсутності обліку нематеріальних активів; проводити розробку програм з управління нематеріальними активами і включення їх в освітні процеси; власники компаній повинні посилити контроль управління нематеріальними активами; а юридичні компанії – виявляти невраховані нематеріальні активи у складі майнового комплексу підприємства; аудиторським компаніям пропонується ідентифікувати і відображати нематеріальні активи у звітності при проведенні перевірок окремих організацій.

**Висновки.** У сучасних умовах господарювання відбувається істотне зростання ролі нематеріальних активів у функціонуванні підприємств і перетворення цих активів у суттєвий чинник, що впливає на ринкову вартість підприємства, його конкурентоспроможність на ринку, створення нової вартості у формі технологічних, продуктових та управлінських інновацій, сприяє їх сталому розвитку і потребує формування ефективної системи управління.

Подальші дослідження будуть присвячені теоретичним та прикладним аспектам підвищення ефективності системи управління нематеріальними активами.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бразілій Н.М. Облік і аудит нематеріальних активів / Н.М. Бразілій. – Київ, 2007. – 240 с.
2. Бражна Л.В. Оцінка нематеріальних активів для цілей відображення в бухгалтерському обліку та звітності / Л.В. Бражна // Агро Інком. – 2005. – № 2. – С. 90–92.
3. Гаранина Т.А. Роль нематеріальних активів в створенні цінності компанії: теоретические и практические аспекты / Т.А. Гаранина // Корпоративные финансы. – 2009. – № 3. – С. 79–96.

4. Гуменюк А. Аудит нематеріальних активів: методика проведення / А. Гуменюк // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 2. – С. 57–62.
5. Каплан Р., Нортон Д. Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в реальные результаты / Р. Каплан, Д. Нортон. – М.: Олимп-Бизнес, 2005.
6. Криштапа І.І. Оцінка нематеріальних активів / І.І. Криштапа // Галицький економічний вісник – 2010. – № 1. – С. 169–176.
7. Лев Б. Нематеріальні активи: управління, звітність / Б. Лев. – К.: Квінто-консалтинг, 2008. – 204 с.
8. Управление знаниями в корпорациях: [учеб. пособ.] / Б.З. Мильнер [и др.]; под ред. Б.З. Мильнера. – М.: Дело, 2006. – 304 с.
9. Пилипів Н.І., Вакум О.В. Справедлива оцінка нематеріальних активів у системі обліку / Н.І. Пилипів, О.В. Вакум // Актуальні проблеми розвитку регіонів – 2012. – № 8. – С. 92–103.
10. Польшова Т.В. Облік, аудит і аналіз нематеріальних активів: автореф. дис. ... к. е. н.: спец. 08.06.04 / Т.В. Польшова. – К, 2006. – 19 с.
11. Ревва А.М. Роль нематеріальних активів у стратегії розвитку промислових підприємств / А.М. Ревва. – К., 2012. – 210 с.
12. Стояненко І.В. Управління нематеріальними активами підприємства: сучасні реалії та перспективи розвитку / І.В. Стояненко // Ефективна економіка. 2013. – № 7.
13. Ясишена В. Облікові критерії оцінки нематеріальних активів / В.В. Ясишена // Економічний простір. – 2013. – № 75. – С. 255–276.